

Ἡ ἔκδοσις τοῦ Paolo Fedeli, ἐμβριθῆς καὶ ἐμπεριστατωμένη, παρέχει ὅλα τὰ θετικὰ στοιχεῖα τῆς δοκίμου κριτικῆς παρουσίας ἐνὸς κλασσικοῦ κειμένου. Ἀπὸ βιβλιογραφικῆς πλευρᾶς εἶναι τελείως ἐνημερωμένη καὶ τεκμηριωμένη. Ἐνταῦθα σημειούμεθα τὴν ἔκδοσιν: M. Tulli Ciceronis, *Orationes* in M. Antonium Philippicæ XIV. Recensuit C. L. Kayser. Editio stereotypa. Ex officina Bernhard Tauchnitz. Lipsiae MDCCCLXII, (αὐτοτελῆς ἔκδοσις ὑπὸ μόνου τοῦ C. L. Kayser), πέραν τῆς μετὰ τοῦ I. G. Baier ἔκδόσεως, τῆς διαμνημονευομένης ὑπὸ τοῦ ἄνω Ἰταλοῦ ἐκδότου εἰς τὴν σ. XX τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ. Ὀλίγον πρὸ τῆς κατακλείδος τοῦ Προλόγου αὐτοῦ ὁ P. Fedeli ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀξίαν τῶν Φιλιππικῶν Λόγων τοῦ Κικέρωνος, ἀποδεικνυομένης αὐτῆς ἐκ τοῦ πλήθους τῶν Μαρτυριῶν, τὰς ὁποίας περιέλαβεν εἰς τὸ Κριτικὸν Ὑπόμνημα. Ἀκολουθῶς θεωρεῖ τὸν δευτέρου Φιλιππικὸν ὡς τὸν κατ' ἐξοχὴν ὠραιότατον καὶ ἐκφράζει τὴν ἀντίθεσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν φιλόλογον Paulus Lutz [(Ἰβλ. *ibid.*, σ. XXIII, P. Lutz, *Quaestiones criticae in Ciceronis orationes Philippicas*, Schlettstadt 1905 (Diss.)), λόγῳ τῆς μὴ ὑπ' αὐτοῦ θεραπείας ἐνυπαρχόντων κενῶν εἰς τὸ κείμενον τοῦ δευτέρου Φιλιππικοῦ λόγου.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΘ. ΤΟΥΡΑΙΔΗΣ

Gifts to the Gods. Proceedings of the Uppsala Symposium 1985 edited by Tullia Linders and Gullog Nordquist (*Acta Universitatis Upsaliensis Boreas*, Uppsala Studies in Ancient Mediterranean and Near Eastern Civilization, 15) Uppsala 1987, pp. 189.

Παναρχαία ἢ προσφορὰ δῶρων πρὸς τοὺς θεοὺς εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς γῆς. Ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστον τμῆμα τῆς λατρείας ἢ προσφορὰ αὕτη ὡς ἐκφρασις εὐχαριστίας πρὸς τὴν θεότητα διὰ γενομένην εὐεργεσίαν, ὡς ἱκεσία καὶ παράκλησις πρὸς ἐπίτευξιν ἀγαθοῦ ἢ ἀποφυγὴν κακοῦ τινος, ἔτι δὲ καὶ ὡς ἐξιλέωσις διὰ διαπραχθεῖσαν ἁμαρτίαν.

Εἰς μίαν εὐπρεπῆ καὶ καλαίσθητον ἔκδοσιν τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Upsala συνεχίζον τὴν λαμπρὰν αὐτοῦ προσφορὰν παρουσιάζει σειρὰν ἐπιστημονικῶν μελετῶν ἀναφερομένων εἰς τὸ γενικὸν θέμα *Gifts to the Gods*, Δῶρα εἰς τοὺς θεοὺς. Αἱ μελέται αὗται ἀπετέλεσαν τὸ θέμα διεθνοῦς συμποσίου διοργανωθέντος ὑπὸ τοῦ Τμήματος Κλασσικῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Ἀρχαίας Ἱστορίας τοῦ περιωνύμου σουηδικοῦ Πανεπιστημίου ἐπὶ τῆ ἐβδόμηκοστῆ πέμπτῃ ἐπετείῳ τοῦ τμήματος τούτου. Ὡς παρατηρεῖ ἡ ἐκδότις τοῦ ἔργου Tullia Linders, ἡ ἐπιλογή τοῦ θέματος τοῦ Συμποσίου ἀρμόζει ἄριστα εἰς τὴν ἰδιαιτέραν θέσιν, τὴν ὁποίαν κατέχει ἡ μελέτη τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν δραστηριότητα τοῦ Ἱστορικοῦ καὶ Ἀρχαιολογικοῦ Τμήματος τῆς Upsala. Ὁ Ἑλληνορωμαϊκὸς πολιτισμὸς ἀποτελεῖ τὸ ἐπικέντρον τῶν διαφερόντων τοῦ Συμποσίου, τὸ ὁποῖον ὅμως ἐμπλουτίζεται ὑπὸ ἀξιολόγων μελετῶν τῶν διαφερόντων τοῦ Συμποσίου, τὸ ὁποῖον ὅμως ἐμπλουτίζεται ὑπὸ ἀξιολόγων μελετῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν τοπικὴν ἀρχαιολογίαν τῆς Σκανδιναβίας, τὴν Αἰγυπτιακοῦ, τὴν Ἑβραϊκὴν ἀρχαιολογίαν, τὴν θεολογίαν, τὴν Ἱστορίαν τῶν θρησκειῶν καὶ τὴν ἀνθρωπολογίαν.

Ἡ Brita Alroth εἰς τὴν μελέτην αὐτῆς «*Visiting Gods-Who and why*» (p. 9-19) ἐξετάζει τὸ θέμα τῶν ἐπισκεπτῶν θεῶν, οἵτινες συλλατρεύονται μετὰ

τῶν ἐπωνύμων τοῦ ἱεροῦ θεῶν. Ἀφορμῶσα ἐκ τοῦ Πανσανίου καὶ ἐξ ἐπιγραφικῶν δεδομένων ἀναφέρει περιπτώσεις ἀφιερώσεως ἀγαλμάτων θεῶν εἰς τὸ ἱερὸν ἐτέρου θεοῦ. Εἰδικώτερον ἡ ἔρευνα διεξάγεται εἰς τέσσαρα περιώνυμα ἱερά τῆς ἀρχαιότητος, τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Λίνδῳ, τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Λουσοῖς τῆς Ἀρκαδίας, τοῦ Διὸς ἐν Δωδώνῃ καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Ἀμύκλαις, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξάγονται ἐνδιαφέροντα συμπεράσματα περὶ τῆς λατρείας τῶν ἐπισκεπτῶν, ὡς χαρακτηρίζονται, θεῶν εἰς ἕτερα πλὴν τῆς ἐπικρατείας αὐτῶν ἱερά.

Εἰς τὴν συγκριτικὴν θρησκευολογίαν μετ' ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης πλουσίου ἀρχαιολογικοῦ ὕλικου ἀναφέρεται ἡ μελέτη τῆς Cecilia Beer, «Comparative Votive Religion: the Evidence of Children in Cyprus, Greece and Etruria» (p. 21-29).

Ἐξετάζονται ἀναθηματικά ἀγαλμάτια καθήμενων παιδῶν ἐκ Κύπρου, κυρίως Ἑλλάδος καὶ Ἑτρουρίας καὶ ἐπισημαίνονται αἱ μεταξὺ αὐτῶν ὁμοιότητες καὶ διαφοραί.

Ὁ Jean Bergman, τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Οὐψάλης, ἀναπτύσσει τὸ θέμα *Religio-Phenomenological Reflections on the Multi-Level Process of Giving to the Gods*. Ἡ θυσία, *sacrificium*, ὡς δηλοῖ καὶ ἡ ἔτυμολογία τῆς λέξεως ἐν τῇ λατινικῇ, *sacrum facere*, εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν ἱερά πρᾶξις, ἀναποσπᾶστος συνδεδεμένη πρὸς πᾶσαν θρησκείαν. Συστηματικώτερον ἐξετάζεται εἰς τὴν παρούσαν μελέτην τὸ θέμα τῆς προσφορᾶς πρὸς τὸ θεῖον εἰς τρεῖς διαφόρους πολιτισμούς, τὸν ἀρχαῖον αἰγυπτιακόν, τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικόν καὶ τὸν χριστιανικόν.

Τὴν σχέσιν σωματικῆς καὶ ψυχικῆς ὑγείας ἐν συναρτήσει πρὸς τὸν πολιτικόν παράγοντα, ἐντὸς ὅμως τοῦ εὐρυτέρου πλαισίου τῆς θρησκείας, πραγματεύεται ἡ Ingrid Edlung εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτῆς «*Mens sana in Corpore sano: Healing Cults as a Political Factor in Etruscan Religion*» (p. 51-56).

Ἡ μελέτη αὕτη βασίζεται εἰς τὴν ἔρευναν ἑτρουσικῶν ἱερῶν τοῦ Arezzo κυρίως, ὡς καὶ οἰκιῶν καὶ μεγάρων τῆς Σιένης.

Ἡ Gertie Englund ἀντλεῖ ἐκ τῶν χρυσορρῦτων ναμάτων τῆς αἰγυπτιακῆς θρησκείας τὸ θέμα *Gifts to the Gods - a necessity for the preservation of cosmos and life. Theory and praxis*» (p. 57-66). Τρεῖς τῆς ἡμέρας οἱ εὐλαβῶς τηροῦντες τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν παραδόσεις Αἰγύπτιοι προσέφερον δῶρα εἰς τοὺς θεοὺς εἰς ὅλους τοὺς ναοὺς τῆς χώρας.

Τὸ εἰκονογραφικὸν θέμα τῆς κουροτρόφου ἀναπτύσσει εἰς τὴν ἐνδιαφέρουσαν αὐτῆς ἐργασίαν «*Votive Terracottas from Italy. Types and Problems*» (p. 67-75) ἡ Britt Marie Fridh-Haneson. Μελετῶνται κυρίως ἀναθηματικά ἀγαλμάτια ἐξ ὀπτῆς γῆς, τὰ ὁποῖα παριστᾶσι καθήμενην συνήθως γυναικειαν μορφήν, μεθ' ἐνὸς παιδίου ἢ μετὰ μικροῦ προσώπου εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς. Τὰ ἀγαλμάτια ταῦτα χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ Δ' μέχρι τοῦ Β' π.Χ. αἰῶνος, προέρχονται δὲ ἐκ τῆς Ἑτρουρίας καὶ τοῦ Λατίου.

Ἡ ἐργασία διακρίνεται διὰ τὴν μεθοδικότητα καὶ τὴν ἐπαρκῆ τεκμηρίωσιν, ἡ ὑπόθεσις δὲ τῆς σ. ἀρκούντως ἑλκυστικῆ, ἂν καὶ εἶναι ἀμφίβολον ἂν καλύπτῃ τὸ σύνολον ἢ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἀναθηματικῶν τούτων ἀγαλματίων.

Ὁ Ulf Erik Hagberg μελετᾷ τὰ πορίσματα τῶν ἀνασκαφῶν εἰς τὴν Δανίαν καὶ τὴν Νότιον Σουηδίαν εἰς τὴν ἀνακοίνωσιν αὐτοῦ «*The Scandinavian Votive Deposits of Weapons and Jewellery in the Roman Iron Age and Migration Period*» (pp. 78-81). Τὰ εὑρεθέντα ὄπλα καὶ κοσμήματα τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς τοῦ σιδήρου καὶ τῆς περιόδου τῶν μεταναστεύσεων ἀνάγονται περίπου εἰς τοὺς

πέντε πρώτους μ.Χ. αιώνας. Τὰ πορίσματα τῶν ἀνασκαφῶν ἐν Δανία ἐξεδόθησαν εἰς τέσσαρας τόμους, ἕκαστος τῶν ὁποίων ἀναφέρεται εἰς ἰδίαν περιοχὴν. Ἀξιόλογα εἶναι τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ἀφιερώματα, ἐκ τῶν ὁποίων ἀξιοσημεῖωτοι ἐπὶ χρυσοὶ δακτύλιοι. Πολυάριθμοι αἱ θυσίαι ζώων, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ πλήθους τῶν εὑρεθέντων ὀστέων. Ὁ σημαντικὸς ἀριθμὸς τῶν θυσιῶν καὶ τῶν ἀφιερωμάτων συμφωνεῖ πρὸς τὴν εἰδήσιν τοῦ Καίσαρος περὶ τῶν βορείων τούτων ὅτι μετὰ τὴν νίκην ἀφιέρουν τὸ πλεῖον τῆς λείας καὶ ἔθουον τὰ συλλαμβανόμενα ζῆα τῶν ἠττηθέντων (B. G., VI 17).

Μὲ τὸ ἐνδιαφέρον θέμα τοῦ ὀλοκαυτώματος εἰς τὴν πρῶτον ἰουδαϊκὴν θρησκείαν ἀσχολεῖται ὁ Anders Hultgard εἰς τὴν μελέτην αὐτοῦ «The Burnt-Offering in Early Jewish Religion. Sources, practices and purpose (p. 83-91).

Κατὰ τὸν Ἰώσηπον, Α. III 9, 1 Ὀλοκαύτωσις. ὀλοκαυτοῦται πᾶν τὸ θυόμενον, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὴν προσηγορίαν τοιαύτην ἔλαβεν. Αἱ θυσίαι καὶ αἱ ὀλοκαυτώσεις προσεφέροντο τακτικῶς μέχρι τοῦ 70 μ.Χ., ὅτε κατεστράφη ἡ ἐξεγερθεῖσα Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τῶν ρωμαϊκῶν στρατευμάτων.

Ἐλέχθη ἤδη ὅτι δῶρα προσεφέροντο οὐ μόνον εἰς τοὺς θεοὺς, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἥρωας. Τὸ θέμα τοῦτο πραγματεύεται ὁ Robin Hagg εἰς τὴν μελέτην αὐτοῦ «Gifts to the Heros in Geometric and Archaic Greece». Ἡ γεωμετρικὴ ἐποχὴ ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς ὑπομυκηναϊκῆς ἐποχῆς, τὴν ὁποίαν ἠρεύνησε συστηματικῶς μεταξὺ ἄλλων ὁ κορυφαῖος Ἀμερικανὸς ἀρχαιολόγος Carl Blegen. κτερισμάτων. Ἐκ τῆς συγκριτικῆς μελέτης τῶν ταφικῶν τούτων συγκροτημάτων φαίνεται ὅτι ὠρισμένα εἶδη τοῦ προσφερομένου ἀρχαιολογικοῦ ὕλικου, ὡς ἀγγεῖα πρὸς πόσιν κυρίως, ἀγαλμάτια ἐξ ὀπίτης γῆς καὶ εἰς περιωρισμένον ἀριθμὸν εἶδη ἐκ μετάλλου, κυρίως σιδήρου κατὰ τὴν γεωμετρικὴν ἐποχὴν, προσιδιάζει εἰς τὴν λατρείαν τῶν ἡρώων.

Ἡ Anita Jacobson-Widding εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτῆς «Beer for the Ancestors, Sun-hat for the White Lady» (p. 101-106) προσπαθεῖ νὰ ἀνεύρη τὸν βαθύτερον συμβολισμόν τῆς θυσίας καὶ προσφορᾶς. Ἡ μελέτη βασίζεται κυρίως ἐπὶ ἐθνογραφικῶν δεδομένων, ἐπὶ ἐρευνῶν, τὰς ὁποίας ἡ σ. διεξήγαγεν εἰς διαφόρους χώρας τῆς Ἀφρικῆς.

Μετὰ τὰ παράδοξα ταῦτα ἀφρικανικὰ ἔθιμα ἡ Susan Langdon ἐπαναφέρει τὸν ἀναγνώστην εἰς τὸν οἰκειότερον δι' αὐτὸν ἑλληνικὸν χώρον διὰ τῆς μελέτης αὐτῆς «Gift Exchange in the Geometric Sanctuaries (p. 107-113). Κατὰ τὴν γεωμετρικὴν ἐποχὴν ἀνεγείρονται μεγάλα ἱερά ἐν Δελφοῖς, Ὀλυμπίᾳ, Δήλῳ, Σάμῳ καὶ ἄλλαχού, τὰ ὁποῖα συνεχίζουσιν ἐνίοτε τὴν παλαιότεραν λατρείαν τὴν ἀναγομένην εἰς τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους. Πολυάριθμα εἶναι τὰ ὀρειχάλκινα ἀναθήματα εἰς τὰ ἱερά τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς, ἐκ τῶν ὁποίων ὠρισμένα μὲν συνεχίζουσι τὴν μυκηναϊκὴν παράδοσιν, ἀλλὰ ὅμως, ὅπως ἱκανὰ ἀναθήματα ἀνδρικών μορφῶν, ἐμφανίζονται τὸ πρῶτον εἰς μέγαν ἀριθμὸν. Παρατηρητέον ἐν τούτοις ὅτι διὰ τῆς τοιαύτης ἀναγωγῆς τῶν δώρων πρὸς τοὺς θεοὺς εἰς τὴν ἀπλὴν ἀνταλλαγὴν δώρων μεταξὺ Ἑλλήνων ἢ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ ξένων ὑπερτονίζεται ἡ κοινωνιολογικὴ σημασία τῶν προσφορῶν καὶ τίθεται εἰς ἐλάσσονα μοῖραν ἡ κυρία, ἥτοι ἡ θρησκευτικὴ σημασία αὐτῶν.

Ἡ Tullia Linders, ἐκδότις τοῦ παρόντος τόμου, ἀναπτύσσει τὸ θέμα «Gods, Gifts, Society» (p. 115-122). Ὡς δηλοῖ ὁ τίτλος τῆς μελέτης, ἡ σ. ἐξετάζει τὴν θρησκευτικὴν ἅμα καὶ κοινωνικὴν καὶ οικονομικὴν ἄποψιν τοῦ θέματος διὰ τῆς ἐρεύνης τῶν ἀρχαιολογικῶν δεδομένων, μάλιστα δὲ τῶν φιλολογικῶν καὶ ἐπιγραφικῶν κειμένων τῶν ἀναφερομένων εἰς τοὺς ἀρχαίους θησαυροὺς, τὰ ναόμορ-

φα οικοδομήματα τῶν ἱερῶν, εἰς τὰ ὁποῖα ἀνετίθεντο πλούσια ἀφιερῶματα ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου.

Εἰς τὸν ὠραῖον μινωικὸν κόσμον, τὸν ὁποῖον δὲν θὰ ἦτο ὑπερβολὴ νὰ λεχθῆ ὅτι ἐγνώρισε ἀπὸ τῆς νηπιακῆς αὐτῆς ἡλικίας, κινεῖται ἡ Ναννώ Μαρινάτου. Εἰς τὴν μελέτην αὐτῆς «An Offering of Saffron to the Minoan Goddess of Nature. The Role of the Monkey and the Importance of Saffron» (p. 123-132) ἡ σ. ἐρευνᾷ καὶ ἐρμηνεύει μίαν ὠραίαν τοιχογραφίαν τῆς Θήρας, ἡ ὁποία ἀπεκαλύφθη τὸ πρῶτον διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἀειμνήστου αὐτῆς πατρὸς καὶ πεπνυμένου ἡμῶν διδασκάλου Σπυρίδανος Μαρινάτου. Παρ' ὅλον ὅτι ἡ τοιχογραφία δὲν ἐσώθη εἰς καλὴν κατάστασιν, διότι εἶχε καταστραφῆ ὑπὸ τοῦ σεισμοῦ, πέραν τῆς φθορᾶς τοῦ χρόνου, ὁ σοφὸς καθηγητὴς ἔδωκεν εἰς ἀδράς γραμμάς μίαν γενικὴν περιγραφὴν αὐτῆς καὶ ἔδωσε τὰς βάσεις διὰ τῆς περαιτέρω ἔρευνας αὐτῆς. Τοῦτο ἐπιχειρεῖ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ συνεχιζούσα τὸ ἔργον τοῦ πατρὸς αὐτῆς μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν καὶ ἄλλων σημαντικῶν ἀποσπασμάτων τῆς τοιχογραφίας διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ καθηγητοῦ Χρίστου Ντούμα.

Ἡ Magnus Ottoson ἀναπτύσει τὸ θέμα «Sacrifice and Sacred Meals in Ancient Israel» (p. 133-136). Αἱ θυσίαι εἰς τὸν ἀρχαῖον Ἰσραὴλ ἐτελοῦντο συνήθως εἰς τὸ προαύλιον τοῦ ναοῦ, ἐπηκολούθει δὲ τὸ ἱερὸν δεῖπνον, εἰς τὸ ὁποῖον συμμετεῖχον οἱ θιασῶται τῆς λατρείας. Αἱ ἀρχαιολογικαὶ ἀνασκαφαὶ εἰς διαφόρους ναοὺς τῆς Παλαιστίνης ἀπεκάλυψαν τὴν ὑπαρξίν δωματίων πλησίον τῆς αὐλῆς, τὰ ὁποῖα ἦσαν πιθανῶς ἱερά. Εἰς τὰς ἀρχαιολογικὰς ἀνασκαφὰς ἀνευρέθη σημαντικὸς ἀριθμὸς ὀστῶν ζώων, ὅστις πιστοποιεῖ τὴν τέλεσιν θυσιῶν πλησίον τῶν ὑπὸ τῆς Βίβλου περιγραφομένων χώρων. Ἐκ τῆς προσεκτικῆς μελέτης τῶν βιβλικῶν χωρίων καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν δεδομένων ὁ σ. ἄγεται εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ ἀκολουθοῦντα εἰς τὰς θυσίας ἱερά δεῖπνα ἔχουσι σημαντικὴν θέσιν ἐν λατρείᾳ τοῦ ἀρχαίου Ἰσραήλ.

Ἡ Robert Parker πραγματεύεται περὶ τῶν ἑορτῶν εἰς τοὺς ἀττικοὺς δήμους, «Festivals of the Attic Demes» (p. 137 - 147). Ὑπενθυμίζει ὅτι ὠρισμένοι ἐκ τῶν δήμων τῆς Ἀττικῆς ἔχουσι σπουδαίαν θέσιν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ, οἱ μεγαλύτεροι δ' ἐξ αὐτῶν ἐκαλοῦντο ἤδη πόλεις πρὸ τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ Κλεισθέους τῷ 508, ὡς ἡ Ἐλευσίς, ὁ Θορικός καὶ ἡ καλουμένη Τετράπολις τοῦ Μαραθῶνος. Σημαντικὴ ἦτο ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ καὶ αἱ λατρευτικαὶ ἐκδηλώσεις εἰς τοὺς δήμους τῆς Ἀττικῆς, ἀξιόλογος δὲ εἶναι ἡ συμβολὴ τῶν ἐπιγραφικῶν μνημείων εἰς τὴν ἔρευναν. Σημαντικὴν θέσιν κατέχει καὶ ἐνταῦθα ἡ θυσία, ἡ ὁποία συνδέεται πρὸς τὴν ἐστίασιν, τὸ κοινὸν συμπόσιον τοῦ δήμου. Αἱ ἑορταὶ τόσον ἐν Ἀθήναις ὅσον καὶ ἐν ἄλλοις δήμοις τῆς Ἀττικῆς ἔχουσι γενικῶς ἰωνικὴν τὴν καταγωγὴν.

Εἰς μίαν ὀρεινὴν ἐν πολλοῖς καὶ δασώδῃ χώρᾳ, ὡς ἡ Σκανδιναβικὴ Χερσόνησος, εἶναι ἐπόμενον νὰ ἔχωσιν ἰδιαιτέραν θέσιν ἐν τῇ λατρείᾳ αἱ πηγαὶ τῶν ὑδάτων. Τὸ θέμα τοῦτο εἰσηγεῖται ἡ Berta Stjernquist διὰ τῆς ἀνακοινώσεως αὐτῆς «Spring-cults in Scandinavian Prehistory» (p. 149-157). Αἱ πηγαὶ ἐθεωροῦντο ἱεραὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἰδίως εἰς διαφόρους χώρας καὶ μάλιστα εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν Ἰταλίαν, χώρας τῆς Ἀσίας καὶ εἰς ἄλλας περιοχάς, αἵτινες εὐρίσκοντο ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Θεμελιῶδες εἶναι τὸ βιβλίον τοῦ C. Vaillat, *Le culte des sources dans la Gaule antique*, Paris, 1932. Παραδείγματα λατρείας τῶν πηγῶν ὑπάρχουσι καὶ μετὰ τῶν γερμανικῶν φύλων, προσέτι δὲ ἐν Βρεταννίᾳ. Ἡ ἔρευνα τῆς B. Stjernquist διεξάγεται εἰς δύο πόλεις τῆς Νοτίου Σουηδίας, τὴν Gardlösa καὶ τὴν Røekillorna. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιοχὰς εὐρέθησαν ἴχνη πυρᾶς ἐκ τῆς θυσίας τῶν ζώων. Αἱ πηγαὶ

ἀπετέλουν τὸ ἐπίκεντρον τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς καὶ ἡ λατρεία αὐτῶν ἐπιβιοῖ εἰς τινὰς λαϊκὰς παραδόσεις.

Folkert van Straten, «Greek Sacrificial Representations: Livestock Prices and Religious Mentality» (p. 159-170). Αἱ θυσίαι κατέχουσιν ἀξιόλογον θέσιν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ θρησκείᾳ, ἱκανὸς δ' ἀριθμὸς ἔργων τέχνης, ἀγγείων κυρίως ἀλλὰ καὶ ἀναγλύφων περιλαμβάνει παραστάσεις θυσιῶν. Τοιαῦτα καλλιτεχνικὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος, τὰ ὁποῖα ἐξετάζονται εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην, εἶναι: Μελανόμορφος δίσκος ἐκ Βοιωτίας τοῦ 5' π.Χ. αἰῶνος, εἰς τὸν ὁποῖον εἰκονίζεται ἀγροτική πομπή πρὸς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς, εἰς τὴν ὁποίαν ἄγονται βοῦς καὶ τράγος πρὸς θυσίαν. Ὁ δίσκος οὗτος εὑρίσκεται σήμερον εἰς τὸ Βρετανικὸν Μουσεῖον.

Gisela Walberg, «Early Cretan Sanctuaries: the Pottery» (p. 171-175). Ἐρευνᾶται ἡ κεραμεικὴ ἡ εὑρεθεῖσα εἰς τὰ πρῶμα κρητικὰ ἱερά καὶ ἡ σημασία αὐτῆς διὰ τὴν μελέτην τῆς μινωικῆς θρησκείας. Ἐξετάζονται τύποι ἀγγείων εὑρεθέντων εἰς τὸ σπήλαιον τῶν Καμαρῶν, τινὰ τῶν ὁποῖων ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ προσφορὰς ὑγρῶν ἢ καρπῶν εἰς τοὺς θεούς. Γενικῶς ἡ εὑρεθεῖσα εἰς τὰ μινωικὰ ἱερά κεραμεικὴ μακρὰν τοῦ νᾶ δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ βασικά προβλήματα τῆς μινωικῆς θρησκείας εἶναι χρήσιμος διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν γνώσεων ἐπὶ ὀρισμένων λατρευτικῶν θεμάτων.

Ὁ Paul Aastrom κλείει τὸν ὥραϊον τοῦτον τόμον διὰ τῆς περιεκτικῆς μελέτης «Votive Deposits in the Late Cypriote Bronze Age» (p. 177-179).

Τὸ θέμα τῆς θρησκείας τῆς ἀρχαίας Κύπρου προκαλεῖ μέγα ἐνδιαφέρον, ἔχουσι δὲ γραφῆ ἀξιόλογοι μελέται ἐξ ἀφορμῆς ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν, αἵτινες ἀπεκάλυψαν σημαντικὰ ἱερά καὶ ἄφθονα κινητὰ εὐρήματα σχετιζόμενα πρὸς τὴν λατρείαν. Ἡ Κυπριακὴ θρησκεία ἔχει ἓνα ἰδιαιτερον χαρακτήρα, μίαν πρωτοτυπίαν θὰ ἐλέγομεν, ἡ ὁποία ἀσκεῖ ἰδιαιτέραν ἔλξιν εἰς τοὺς ἐρευνητάς, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἀπλοῦς θεατὰς τοῦ πνευματικοῦ αὐτῆς μεγαλείου. Ὁ P. A. ἐξετάζει τοὺς ἀναθηματικούς ἀποθέτας εἰς τὴν ὑστέραν Κυπριακὴν ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ. Εἰς λάκκους τῆς περιοχῆς, οἵτινες θὰ ἠδύναντο νὰ χαρακτηρισθῶσι ὡς favissae εὑρέθησαν ὅσα, στάκτη, ὄστρακα, ὡς καὶ βουκράνια, τὰ ὁποῖα ὑπῆρχον καὶ εἰς ναοὺς τῆς Ἐγκώμης καὶ τοῦ Κιτίου, ὅπου ἐφέροντο ὡς προσωπίδες κατὰ διαφόρους τελετάς. Εὑρέθη σημαντικὸς ἀριθμὸς ἀγγείων ἐκ μετάλλου, τὰ ὁποῖα ἀφιέρουν εἰς τὰ ἱερά, πιθανῶς εἰς τοὺς προστάτας τῆς ἀκμαζούσης ἐν Κύπρῳ μεταλλουργίας θεούς.

Ὁ τόμος συμπληροῦται διὰ πίνακος περιέχοντος κύρια ὀνόματα καὶ τοὺς σπουδαιότερους ἀρχαιολογικοὺς καὶ θρησκευτικοὺς ὄρους. Ὅλοι αἱ μελέται ἔχουσι γραφῆ εἰς τὴν ἀγγλικὴν παρουσιάζουσαι οὕτω ἀξιοσημείωτον γλωσσικὴν ἐνότητα καὶ καθιστάμεναι προσίται εἰς τὸ εὐρύτερον κοινόν. Αἱ εἴκοσι μελέται ἀναφέρονται εἰς τὰ ἀναθήματα, θρησκευτικὰς ἐορτάς, θυσίας, ἱερά διαφόρων θρησκείων τῆς ἀρχαιότητος, τῆς ἀφρικανικῆς, αἰγυπτιακῆς, ἐτρουσκικῆς, ἑλληνικῆς, ἰταλικῆς, ἰουδαϊκῆς, εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ σκανδιναυικὴν προϊστορίαν. Ἡ ποικιλία αὕτη τῶν θεμάτων συνεννοῦται εἰς τὴν προσφορὰν δῶρων εἰς τοὺς θεούς, ἥτις ἀποτελεῖ ἐν ταῦτῳ πολύτιμον δῶρον εἰς τὴν ἐπιστήμην εὐγενῶς προσενεχθὲν ὑπὸ τῆς γεραρᾶς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς τῆς Οὐψάλας.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ι. ΖΑΓΑΝΙΑΡΗΣ